

Zhornova Olena I. Self-determination in education as individual responsibility for overcoming poverty

Self-determination in education is considered as a moral act and efforts taken by an individual to overcome poverty. The responsibility for those efforts is borne by the individuals themselves, whereas their consequences are subject to public attention. It is emphasized that discussion of the issue of self-determination in education should be consistent with the degree to which education is “written” in the identification space of the poor and the non-poor; and the questions whether such self-determination is the result of the external implementation of educational policies or it is a genuine element of unity comprehending its integrity; whether there are limits of self-determination in education as a means of overcoming poverty.

Key words: overcoming poverty, self-determination of an individual in the field of education, responsibility, social and cultural norm.

**СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ТА ПІДТРИМКИ
МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Л. О. Кияшко, Г. О. Мозолева, м. Київ

Представлено варіативну модель психологічної служби, яка може здійснювати психологічну допомогу або супровід діяльності громадських організацій. На основі емпіричних даних проведено аналіз проблемних зон діяльності та впливу громадських організацій на особистість їхніх членів. Визначено напрями та форми роботи практичного психолога в громадській організації на індивідуальному, міжособистісному, міжгруповому рівні та організації в цілому.

Ключові слова: психологічний супровід, психологічна допомога, громадська організація.

Проблема. Як відомо, психологи працюють у різних сферах, надаючи підтримку при вирішенні широкого спектра професійних та особистісних проблем своїх клієнтів. Це зумовлює об'єктивну необхідність упровадження різних моделей психологічної служби, які визначаються змістом, спрямованістю та особливостями їхньої діяльності. При цьому модель психологічної служби слід розуміти як *систему* теоретико-методичних, організаційних та етичних принципів, технологій, методів і форм надання психологічної допомоги, що визначає специфіку діяльності практичних психологів у конкретній соціальній сфері.

З погляду теоретичної та практичної розробленості проблем психологічної допомоги моделі особистісної та групової психологічної підтримки досліджені досить ретельно і різносторонньо (О. Ф. Бондаренко, П. П. Горностай, С. В. Васьківська та ін.). Чимало психологічних досліджень присвячено також роботі психолога в організаціях, структуро-

ваних за змістом діяльності, місцем дислокації, штатом співробітників та ступенем стабільності колективу (Р. М. Бітянова, М. В. Дубровіна, Л. М. Карамушка, В. П. Казміренко та ін.). Разом з тим, незважаючи на ту значну роль, яку відіграють у суспільстві громадські та політичні організації, до цього часу помітно бракує вітчизняних наукових розробок, які висвітлювали б особливості діяльності психологічної служби в громадських організаціях.

Мета дослідження: запропонувати варіативну модель та систему психологічного супроводу діяльності громадських організацій.

Різноманітні моделі психологічної служби можуть бути класифіковані за низкою критеріїв. Найважливішими є, звичайно, об'єктно-цільові, а саме:

- категорія об'єктів психологічної допомоги;
- пріоритетність надання психологічної допомоги;
- безпосередність (опосередкованість) психологічної допомоги.

Серед основних *об'єктів психологічної допомоги* – суспільство, організація, група та особистість. Для забезпечення психологічної підтримки діяльності цих об'єктів існують відповідні моделі психологічних служб – організаційна, особистісна та ін.

Робота практичного психолога, який звичайно працює в рамках тієї чи тієї моделі, передбачає ознайомлення і з іншими моделями. Наприклад, організаційний психолог має бути обізнаний з “особистісною” моделлю психологічної служби, оскільки йому доводиться працювати з управлінським та виконавчим персоналом організацій, а також добре володіти “суспільною” моделлю, тому що будь-яка організація, визначаючи стратегію та етапи свого розвитку, повинна враховувати соціально-економічні особливості розвитку суспільства. У цілому пріоритетною в цьому випадку є “організаційна” модель, якій мають бути підпорядковані всі інші [1].

Наступний критерій, за яким здійснюється класифікація об'єктно-цільових моделей, – *пріоритетність надання психологічної допомоги різним категоріям об'єктів*. Відповідно до цього критерію виділяють дві основні моделі психологічної служби. Першу модель умовно можна назвати “екстремальною”. Вона орієнтована на надання термінової психологічної допомоги певним категоріям об'єктів через їхній особливий, “екстремальний” (пріоритетний), статус у певному соціумі, що пов'язано з негативним впливом на них тих чи тих соціально-економічних, психофізіологічних та соціально-психологічних чинників. Друга модель позначається як “стабільна”. Згідно з нею психологічна допомога надається всім категоріям населення та організаціям у звичних умовах їхньої життєдіяльності і має бути “розгорнута” в часі, тобто здійснюватися планомірно. Зауважимо, що саме в межах “стабільної”

моделі може здійснюватися психологічне забезпечення управління громадськими організаціями (психологічне обґрунтування “Концепції діяльності організації”, визначення стратегії її взаємодії з іншими організаціями, створення психологічних умов для становлення позитивного іміджу організації, організація ефективної діяльності “управлінської команди” тощо). Утім, у нашій країні зазначені аспекти діяльності громадських організацій залишаються здебільшого поза увагою керівництва та психологів, натомість, як показує досвід, вони займають чільне місце в діяльності організацій на Заході (Y. C. Cheng, M. Crawford, D. Tuony, D. Coghlan).

Ще одним критерієм класифікації об’єктно-цільових моделей є *безпосередність (опосередкованість) надання психологічної допомоги*. Відповідно до цього критерію можна виділити дві моделі психологічної служби – “безпосередню” і “опосередковану”. В обох моделях реально використовується психологічна допомога в широкому значенні слова, коли велика увага приділяється психологічній просвіті, профілактиці, діагностиці, експертизі, прогнозуванню. Проте практикується і консультування, корекція, психотерапія, якщо в цьому виникає потреба.

Очевидно, що у великих за чисельністю громадських організаціях практичний психолог не в змозі сам надати психологічну допомогу всім людям, які її потребують. Тому в таких організаціях більш доцільним є впровадження саме “опосередкованої” моделі психологічної служби, яка має сприяти ефективному розв’язанню проблем діяльності організації, а також забезпечувати особистісне зростання її членів шляхом формування у них психологічної культури.

Отже, як свідчить практика, моделі психологічної служби, які діють у різних соціальних сферах, є варіативними. Для надання психологічної допомоги керівникам і членам громадських організацій психологи можуть використовувати різні *типи моделей психологічної служби*. Серед них такі:

- “організаційна” (самостійна модель – поряд із “суспільною”, “груповою”, “особистісною”) – передбачає, що організаційні психологи, аналізуючи запит на професійну допомогу, повинні враховувати основні психологічні механізми діяльності та розвитку громадської організації, її взаємодії із соціальним середовищем;
- “стабільна” (поряд з “екстремальною”) – базується на таких заасах: а) допомога має надаватися всім членам організації, а не лише штатним працівникам, які перебувають у конфліктних, кризових ситуаціях, і т. ін.; б) надання такої допомоги має бути “розгорнутим” у часі, тобто здійснюватися планомірно;
- “опосередкована” (поряд з “безпосередньою”) – коли психологічна допомога надається членам організації не лише безпосеред-

ньо психологом, а й опосередковано, насамперед через керівників формальних груп, лідерів, неформальні групи тощо; досягається це завдяки формуванню психологічної культури, спільному пошуку разом із психологом адекватних способів дій, які сприяли б розвитку та досягненню цілей як організації в цілому, та і її окремих членів.

У рамках будь-якої з вищезгаданих моделей діяльність практичного психолога в громадській організації може здійснюватися як **психологічна допомога** або **психологічний супровід**. За визначенням одного з провідних фахівців у галузі практичної психології О. Ф. Бондаренка, “зміст психологічної допомоги полягає в забезпеченні емоційної, смислової та екзистенційної підтримки людини або суспільства в ситуаціях ускладнення, які виникають під час їхньою особистісного та соціального буття” [2, с. 5].

Психологічну допомогу громадським організаціям у загальному вигляді можна розглядати як науково обґрунтовану підтримку, яка надається психологом керівникам та членам організації у вирішенні таких завдань:

- осмислення психологічних проблем, які ускладнюють їхню діяльність в організації та взаємодію з людьми, ефективне функціонування і розвиток організації в цілому;
- аналіз різних альтернативних способів розв’язання цих проблем;
- підвищення особистісної відповідальності керівників та членів організації за розв’язання наявних проблем та вибір для цього найбільш оптимальних способів [1].

Сутнісною характеристикою **психологічного супроводу** є створення умов для переходу особи або організації до самопомоги. Можна сказати, що соціально-психологічний супровід – це:

- один з видів соціального патронажу як цілісної і комплексної системи соціальної підтримки та психологічної допомоги, яка здійснюється в процесі діяльності соціально-психологічних служб;
- інтеграційна технологія, серцевина якої – створення умов для відновлення потенціалу розвитку і саморозвитку організації (групи) та особи, результатом чого стає ефективне виконання окремою людиною або групою своїх основних функцій;
- процес налагодження і підтримання особливого роду життєвих стосунків між тим, хто супроводжує, і тими, хто потребує допомоги;
- пошук прихованих ресурсів розвитку з оперттям на власні можливості організації та її членів і створення на цій основі психологічних умов для їхньої ефективної діяльності і розвитку.

Основними характеристиками психологічного супроводу є: процесуальність, пролонгованість, недирективність, занурення в реальне по-

вськденне життя організації, особливі стосунки між учасниками цього процесу (що в психоаналізі дістало назву “позитивного перенесення”). Психологічний супровід являє собою цілісну систему. Як і всяка інша система, він складається з елементів (чи компонентів), які є водночас його інваріантними етапами. У супроводі як у процесі, що розгортається в часі, можна виділити три основні етапи, або компоненти:

- діагностика (відстежування), що служить основою для виявлення проблемних зон діяльності та постановки цілей;
- відбір і застосування методичних засобів психологічної допомоги;
- аналіз проміжних і кінцевих результатів, що дає можливість коригувати хід роботи.

Принципову відмінність моделей психологічної допомоги і психологічного супроводу психологи вбачають у сфері засобів, способів, пріоритетів, домінування, пропорцій основних складових професійної діяльності психолога в громадських організаціях. Обидві ці форми націлені на успішність діяльності організації і особистісного розвитку її членів, але перша з них – за рахунок роботи з проблемами, що вже існують, а друга – за рахунок створення умов, що запобігають виникненню проблем. Зауважимо, що методологія супроводу зорієнтована на перспективи розвитку психологічної служби допомоги громадським організаціям, зокрема їх підтримки в поточному вирішенні нагальних проблем, пов’язаних із сьогодишнім станом системи суспільно-політичного самоврядування [3].

У системі відносин “особистість – суспільство” колектив або громадська організація, членом якої є суб’єкт, стає референтною групою, що виконує *три головних функції*:

- 1) інформативну, яка сприяє формуванню в індивіда уявлення про його соціальний статус, місце в соціальній структурі суспільства, а також зразків виконання соціальних ролей, що відповідають цьому статусу;
- 2) нормативну, яка встановлює та інтерпретує для особистості соціальні норми суспільства та інших соціальних груп і через них – певний тип поведінки;
- 3) світоглядну, яка визначає настановлення, цінності, ідеали і цілі особистості.

Щоб оцінити проблемні зони діяльності та впливу громадських організацій на розвиток особистості молоді людини, ми провели фокус-групове дослідження в Донецькій та Львівській областях серед учасників молодіжних форумів. Крім того, було проведено анкетне опитування членів та лідерів низки громадських організацій, серед яких Донецький центр підготовки кадрового резерву, Донецька громадська організація “Кешер”, Львівська молодіжна громадська організація “Комітет миру”,

громадське об'єднання “Центр громадських експертиз”, громадські організації “Карітас”, “Просвіта”, “Солідарність”, “Фармацевти без кордонів”, Товариство Червоного Хреста України, Всеукраїнська ліга українських жінок, молодіжна організація “Український Пласт”. Загальна кількість респондентів становила 172 особи.

Спілкування з учасниками молодіжних форумів показало, що навіть серед соціально активних юнаків та дівчат частка членів молодіжних організацій становить менш як три відсотки. Саме члени організацій заповнювали анкету, що містила чотири блоки запитань. За десятибальною шкалою потрібно було оцінити ефективність:

– соціально-психологічного впливу організацій (взаємопідтримка, згуртованість сумісних дій, взаємодія, зростання відповідальності за розвиток держави, регіону);

– формування навичок неформального спілкування (командний дух, задоволення від взаємин, обмін інформацією, емоційна підтримка та ін.);

– особистісне зростання (можливість розширення меж пошукової активності і творчості, збагачення досвіду, світогляду, побудови особистих планів та проєктів);

– розвиток Я-концепції та особистісного потенціалу (формування навичок самореалізації позитивних вчинків, особистої культури, позитивної самооцінки та самоставлення).

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що найвище респонденти оцінюють чинники соціального впливу: згуртованість, взаємопідтримку, засвоєння норм взаємодії. Досить високо був оцінений вплив участі в громадській організації на формування навичок неформального спілкування, розвиток позитивної самооцінки та самоставлення. В обох випадках середній показник впливу становив 8,5 бала з 10 можливих. Вплив організації на розвиток відповідальності за життя держави та регіону був оцінений у 4,5 бала. Найнижчі оцінки отримав вплив участі в громадській організації на перспективи особистісного зростання, можливість побудови індивідуальних планів та проєктів, можливість зростання особистісного потенціалу та статусного зростання в організації (від 3-х до 4-х балів).

За результатами аналізу емпіричних даних було визначено проблемні зони діяльності молодіжних громадських організацій (рис.).

Беручи до уваги проблемні зони діяльності громадських організацій, ми розробили функціональну модель діяльності психолога в громадській організації (табл.).

Рис. Проблемні зони діяльності молодіжних громадських організацій

Таблиця

Функціональна модель психологічного супроводу діяльності та розвитку громадських молодіжних організацій

Проблемні зони в розвитку та діяльності організації	Напрями психологічної роботи		Форми роботи
	психологічна допомога	психологічний супровід	
1	2	3	4
Ефективність діяльності організації на індивідуальному рівні	1) виявлення прихованих, нереалізованих здібностей людини, визначення перешкод щодо взаємодії з оточенням, реалізації особистісних цілей;	1) здійснення індивідуально-психологічної підтримки в ході реалізації рольового потенціалу людини: прийняття на себе нових функцій; проявлення людиною нових якостей	1) індивідуальне консультування, діагностика і корекція
	2) допомога в актуалізації почуттів та емоцій, адаптації до нового соціального оточення та набуття соціального досвіду	2) тренування міжособистісної чутливості, толерантності та ідентифікації себе як члена організації	2) тренінги сензитивності
	3) поліпшення міжособистісної та соціальної компетенцій, ефективності виконання певних завдань	3) індивідуально-психологічна підтримка щодо поліпшення навичок, знань та здібностей членів організації	3) тренінги прийняття рішень, постановки цілей та планування діяльності
	4) корекція змісту діяльності (за вертикаллю і горизонталлю) та способів виконання дій	4) індивідуально-психологічна підтримка в забезпеченні планування, організації роботи та самоконтролю	4) рольові ігри
	5) розвиток навичок управління, прийняття управлінських рішень та розвитку лідерських здібностей	5) здійснення індивідуально-психологічної підтримки в процесі опанування навичок	5) індивідуальне консультування, тренінг
Ефективність діяльності на міжособистісному рівні	1) розвиток соціально-комунікативних компетенцій, навичок ефективної взаємодії, формування спрямованості на міжособистісну взаємодію з іншими членами організації	1) консультативний супровід сумісної діяльності, зокрема процесу адаптації до нових умов соціальної взаємодії та комунікації; психологічна підтримка в ході залучення до соціально-комунікативних процесів	1) консультування, тренінги сумісної діяльності

Продовження табл.

1	2	3	4
	2) опанування особистістю (групою) різноманітних стилів поведінки в міжособистісному конфлікті, осмислення доцільності їх використання в різних життєвих ситуаціях	2) психологічна підтримка процесу формування навичок запобігання та виходу з конфліктних ситуацій	2) консультування, тренінг поведінки у конфлікті
Ефективність діяльності на рівні міжгрупових стосунків	1) допомога у визначенні ролей у структурі команди (групи)	1) психологічний супровід з метою поліпшення ефективності функціонування команди	1) тренінг командоутворення
	2) розвиток навичок (навчання) командної взаємодії	2) здійснення психологічної підтримки в процесі опанування навичок рольової взаємодії	2) тренінг рольової взаємодії
	3) розвиток навичок (навчання) міжгрупової взаємодії (зворотні зв'язки, сприйняття однієї групи іншою)	3) здійснення індивідуально-психологічної підтримки в підвищенні міжгрупової ефективності	3) проведення засідань груп, анкетування, опитування
Ефективність діяльності організації в цілому	1) розвиток навичок постановки цілей та їх досягнення	здійснення індивідуально-психологічної підтримки в процесі опанування навичок	тренінги, консультування
	2) формування навичок подолання труднощів зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції		
	3) формування навичок корпоративного планування, розвитку тактик виконання планів, оцінювання змін в організаційній культурі		

Висновки. Практика взаємодії психолога з громадськими організаціями свідчить про необхідність подальшого розроблення технологій психологічного супроводу їхньої діяльності та розвитку як важливих об'єктів психологічної допомоги. Ці технології мають відрізнятися від тих засобів, які психолог використовує в роботі з іншими цільовими об'єктами психологічної допомоги:

– стратегічними цілями психологічної допомоги (створення умов для особистісного розвитку членів організації та організації в цілому як суб'єктів суспільно-політичних процесів);

– позицією психолога та інших суб'єктів супроводу;

- способами взаємодії і розділенням відповідальності психолога з лідерами громадських організацій щодо ефективності діяльності та досягнення цілей організації;
- пріоритетами видів (напрямів) діяльності психолога в роботі з керівниками та членами організації;
- критеріями оцінювання ефективності роботи психолога в організації.

Слід також наголосити, що психологічний супровід діяльності громадських організацій передбачає гнучке використання різноманітних психологічних практик у роботі з лідерами організації та її членами з метою їхньої максимальної самореалізації та позитивного впливу на суспільно-політичні процеси. І саме принцип гнучкості має стати одним з пріоритетних у діяльності психологічної служби в системі суспільно-політичних відносин.

Література

1. *Карамушка Л. М.* Психологія управління закладами середньої освіти : монографія / Л. М. Карамушка. – К. : Ніка-центр, 2000. – 328 с.
2. *Бондаренко О. Ф.* Психологічна допомога особистості : навч. посіб. / О. Ф. Бондаренко. – Х. : Фоліо, 1996. – 237 с.
3. *Дубровина И. В.* Положение о школьной психологической службе / И. В. Дубровина, А. М. Прихожан // Вопросы психологии. – 1985. – № 2. – С. 76–90.

Кияшко Л. А., Мозолева А. А. Система психологического сопровождения и поддержки молодежных общественных организаций

Представлена вариативная модель психологической службы, которая может осуществлять психологическую помощь или сопровождение деятельности общественных организаций. На основании эмпирических данных осуществлен анализ проблемных зон деятельности и влияния общественных организаций на личность их членов. Определены направления и формы работы практического психолога в общественной организации на индивидуальном, межличностном, межгрупповом уровне и организации в целом.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, психологическая помощь, общественная организация.

Kyashko L. O., Mozoleva G. O. System of psychological support of youth NGOs

A flexible model of the psychological service which can provide psychological help or support to public organizations activities is presented. Problem zones of NGOs' activities and impact on their members' personalities have been analyzed on the basis of the empirical data. The paper presents the directions and forms of psychologist activities in a public organization at individual, interpersonal, intergroup and general organizational levels.

Key words: psychological support, psychological help, public organization.